



STUDIA OBSZARÓW WIEJSKICH
2020, tom 57, s. 127-143
<https://doi.org/10.7163/SOW.57.8>



KOMISJA OBSZARÓW WIEJSKICH
POLSKIE TOWARZYSTWO GEOGRAFICZNE
www.ptgeo.org.pl



INSTYTUT GEOGRAFII I PRZESTRZENNEGO ZAGOSPODAROWANIA
POLSKA AKADEMIA NAUK
www.igipz.pan.pl



Typologia i regionalizacja obszarów wiejskich województwa kujawsko-pomorskiego

Typology and regionalization of rural areas in the Kuyavian-Pomeranian (kujawsko-pomorskie) Voivodship

Jan Falkowski 

profesor emerytowany
Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu
Wydział Nauk o Ziemi i Gospodarki Przestrzennej
ul. Lwowska 1, 87-100 Toruń
falk@umk.pl

Zarys treści: Wraz z postępującymi problemami rozwoju obszarów wiejskich i ich różnorodnością, zachodzi konieczność badań analitycznych i syntez. Celem niniejszego opracowania jest przedstawienie typologii i regionalizacji obszarów wiejskich województwa kujawsko-pomorskiego w 2018 r. Na podstawie analizy 27 zmiennych: przyrodniczych, kulturowych, demograficzno-społecznych, ekonomicznych i finansowych dla 127 gmin wiejskich i miejsko-wiejskich (dane statystyczne: BDL GUS, US w Bydgoszczy oraz literatury geograficzno-ekonomicznej), autor wyróżnia 8 zasadniczych typów funkcjonalnych i 6 typów strukturalnych. Występowanie lub współwystępowanie typów funkcjonalno-strukturalnych pozwoliło na wydzielenie na obszarach wiejskich badanego regionu 13 podregionów. Wyniki badań umożliwiły sformułowanie uwag dla zarządzania oraz planowania strategicznego i przestrzennego obszarów wiejskich.

Słowa kluczowe: typologia, regionalizacja, obszary wiejskie, region kujawsko-pomorski.

Przedmiot i cele badawcze

Przedmiotem badań są obszary wiejskie regionu kujawsko-pomorskiego, zajmujące 17 045 km², tj. 94,8% ogólnej powierzchni, którą zamieszkuje 835,9 tys. osób, tj. 40,2% ludności województwa. Do analizy funkcjonalno-przestrzennej i strukturalnej przyjęto dane statystyczne z 2018 r. dla 127 gmin wiejskich i miejsko-wiejskich, z których wydzielono miasta mające ponad 5 tys. mieszkańców. Zasadniczym celem badawczym było przedstawienie typologii i regionalizacji obszarów wiejskich w ujęciu syntetycznym. Jest to próba mająca znaczenie merytoryczne, jak również metodyczne i aplikacyjne. Dotychczasowe wyniki badań z tego zakresu na badanym obszarze są najczęściej jednostkowe i mało kompleksowe. Opracowany przez Kujawsko-Pomorskie Biuro Planowania Przestrzennego i Regionalnego (K-PBPPiR) we Włocławku Plan zagospodarowania przestrzennego województwa kujawsko-pomorskiego charakteryzuje w sposób bardzo ogólny 4 funkcjonalne obszary wiejskie (2018, s. 30-31).

Typologia i regionalizacja to najbardziej syntetyzujące pojęcia o istotnym znaczeniu zarówno teoretycznym, metodycznym, jak też aplikacyjnym i jak zauważa Swianiewicz (1989, s. 1), należą do najważniejszych nurtów badań w geografii społeczno-ekonomicznej, mających dłużej tradycję. Ważnym elementem w badaniach typologicznych są zastosowane metody – od najbardziej prostych (nakładania zasięgów, metody punktowej, metod graficznych i wymiarowej analizy porównawczej), aż po metody z wykorzystaniem technik matematycznych i informatycznych (Chojnicki 1999; Bański 2006, 2014; Runge 2007).

Od lat prowadzone są badania w zakresie typologii rolnictwa i obszarów wiejskich, zarówno w skali Polski, jak i regionów (np. Biegajło 1973; Kostrowicki 1976; Szczęsny 1988; Kostrowicki i Szyrmer 1990; Stola 1993; Stasiak i Kulikowski 1996; Heller 2000; Bański i Stola 2002; Komornicki i Kulikowski 2009; Komornicki i Śleszyński 2009; Stanny 2013; Rosner i Stanny 2014; Wójcik 2015; MROW 2016). Podobnie w zakresie drugiego ujęcia syntetycznego, a więc regionalizacji istnieje znaczny postęp badawczy – problemowy, metodyczny i aplikacyjny. To w problematyce regionu występuje wysoki poziom integracji społecznej, ekonomicznej i kulturowej (Chojnicki 1999). Jak zauważa Bański (2014, s. 441), potrzeba badań jednostek terytorialnych pod kątem ich specyfiki przyrodniczej i społeczno-gospodarczej oraz syntetycznych ujęć klasyfikacyjnych wynika ze współczesnych zasad kształtowania polityki rozwoju regionalnego i służy programowania odpowiednich działań. Należy dodać, że to zapotrzebowanie jest szczególnie ważne dla opracowywanych nowych studiów uwarunkowań przestrzennych, jak i strategii rozwoju 2020+, zarówno w skali kraju, jak i jej 16 regionów.

Od kilkunastu lat prowadzone są w różnych ośrodkach naukowych oraz administracyjno-usługowych (np. w urzędach statystycznych) szczegółowe badania obszarów wiejskich (w tym typologie i regionalizacje), w skali poszczególnych województw, np. dolnośląskiego (Więckowicz 1998; Kutkowska et al. 2011), kujawsko-pomorskiego (Falkowski 2016, 2018; Gierańczyk i Kobyłecka 2016; Józefowicz et al. 2018), małopolskiego (Górz 1998; Uliszak 2013), mazowieckiego (Śleszyński 2012), warmińsko-mazurskiego (Gwiaździńska-Goraj 2004), wielkopolskiego (Głębocki 2010), zachodniopomorskiego (Ossowska i Janiszewska 2015) itp. Problematykę tą dostrzega się w koncepcjach zagospodarowania przestrzennego województwa, opracowywanych np. przez Kujawsko-Pomorskie Biuro Planowania Przestrzennego i Regionalnego (K-PBPPiR) we Włocławku, jednak w dość skromny sposób, gdyż wiodącym tematem od lat była metropolia bydgosko-toruńska.

Założenia metodyczne

W celu analizy porównawczej występowania poszczególnych typów strukturalnych i funkcjonalnych obszarów wiejskich z uwarunkowaniami przyrodniczymi, opracowano regionalizację fizycznogeograficzną (ryc. 1), z uwzględnieniem podstawowej jednostki, jaką jest gmina. Jest to pierwsza tego typu regionalizacja uwzględniająca dostosowanie jednostek fizycznogeograficznych do aktualnego podziału administracyjnego. Dotychczas były wykonywane próby dla niektórych komponentów środowiska, np. z zakresu gospodarki wodnej i krajobrazów naturalnych (UMWK-P 2018). Autor wykorzystał też w tej procedurze wyniki badań z zakresu poszczególnych komponentów środowiska przyrodniczego oraz regionalizacji fizycznogeograficznej (Galon 1973; Przystalski 2001; Kondracki 2002;

Kot 2016). Ryc. 1 pokazuje mezoregiony fizycznogeograficzne w zestawieniu z podziałem administracyjnym.

W badaniach obszarów wiejskich województwa kujawsko-pomorskiego trzy klasyfikacje stanowiły przedmiot ujęcia metodycznego: typologia strukturalna, typologia funkcjonalna i regionalizacja. Typologia strukturalna obszarów wiejskich została opracowana na podstawie 27 cech reprezentujących 5 uwarunkowań: przyrodnicze, kulturowe, demograficzno-społeczne, ekonomiczne i finansowe, za 2018 r. Wszystkie cechy zostały poddane



Ryc. 1. Regionalizacja fizycznogeograficzna województwa kujawsko-pomorskiego
Physical and geographical regionalization of the Kuyavian-Pomeranian Voivodship
 1 – granica gmin/border of communes, 2 – granica powiatów/border of counties, 3 – granica województwa/border of voivodship, 4 – granica mezoregionów/border of mesoregions
 5 – mezoregiony/mesoregions: 1 – Pojezierze Krajeńskie/Krajeńskie Lakeland, 2 – Dolina Dolnej Brdy/Lower Brda Valley, 3 – Bory Tucholskie/Tuchola Forest, 4 – Równina Świecka/Świecie Plain, 5 – Dolina Dolnej Wisły/Lower Vistula Valley, 6 – Pojezierze Chełmińskie/Chełmno Lakeland, 7 – Pojezierze Brodnickie/Brodnica Lakeland, 8 – Dolina Drwęcy/Drwęca Valley, 9 – Pojezierze Dobrzyńskie/Dobrzyń Lakeland, 10 – Równina Urszulewska/Urszulewska Plain, 11 – Kotlina Toruńsko-Włocławska/Toruń-Włocławek Basin, 12 – Pojezierze Żnińsko-Mogileńskie/Żnin-Mogilno Lakeland, 13 – Pojezierze Gnieźnieńskie/Gniezno Lakeland, 14 – Równina Inowrocławska/Inowrocław Plain, 15 – Pojezierze Kujawskie/Kuyavian Lakeland

procedurze uśrednienia zbioru, a następnie odchylenia standardowego *in minus* i *in plus*, zgodnie z powszechnie stosowaną formułą (np. Ziolo 1985; Runge 2007; Bański 2014)

$$\frac{G_i - G_{min}}{G_{max} - G_{min}} \times 100$$

gdzie:

G_i – gmina i ;

G_{max} – gmina z maksymalną wartością cechy;

G_{min} – gmina z minimalną wartością cechy.

Pozycja środka zmiennej oznacza przeciętność zbioru (średni poziom uwarunkowań), natomiast dodatnie odchylenie wartości oznacza bardzo korzystną i korzystną wielkość, a ujemne – mało korzystną i niekorzystną. Na podstawie danych statystycznych i opracowań naukowych z 2018 r. (UMWK-P 2018; US 2018a, 2018b) dla 127 gmin określono poziom uwarunkowań: 1 – przyrodniczych i 2 – uwarunkowań społeczno-ekonomicznych (łącznie 4 składowe: kulturowe, demograficzno-społeczne, ekonomiczne i finansowe). Uwarunkowania przyrodnicze obejmowały 6 zmiennych: wskaźnik jakości rolniczej przestrzeni produkcyjnej, lesistość, zagrożenia powodziowe, gospodarczą klasyfikację krajobrazów naturalnych, atrakcyjność turystyczną walorów przyrodniczych, powierzchnię walorów przyrodniczych prawnie chronioną. Uwarunkowania kulturowe określono przez 3 zmienne: liczbę zabytków nieruchomych wg rejestru zabytków, liczbę organizowanych imprez kulturalnych na 1000 mieszkańców oraz wydatki na kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego. Uwarunkowania demograficzno-społeczne były charakteryzowane przez 6 zmiennych: gęstość zaludnienia, przyrost naturalny, obciążenie demograficzne, saldo migracji, stopę bezrobocia i liczbę osób przypadających na 1 przychodnię lekarską. Uwarunkowania ekonomiczne uwzględniały 6 zmiennych: liczbę podmiotów gospodarki narodowej w rejestrze REGON, liczbę podmiotów w sektorze przemysłowym i budowlanym, działalność profesjonalną, naukową i techniczną, strukturę agrarną, zasoby mieszkaniowe oraz poziom gospodarki komunalnej. Uwarunkowania finansowe ujęto za pomocą 6 zmiennych: dochody budżetu gminy, podatek rolny, podatek od nieruchomości, dochody z działalności usługowej, wydatki na transport i łączność oraz wydatki budżetu gminy. Pewną innowacją w stosunku do większości opracowań w zakresie typologii strukturalnej i funkcjonalno-przestrzennej stanowi uwzględnienie uwarunkowań finansowych. Dotychczas wykorzystywano w ograniczony sposób dane z zakresu gospodarki finansami, głównie z powodu braku danych statystycznych z tego zakresu. Na potrzebę uwzględnienia sytuacji finansowej gmin zwracano uwagę już wcześniej m.in. w opracowaniach: Swianiewicz 1989; Bański 2014; Śleszyński 2015. Jak zauważa Swianiewicz (1989, s. 1-2) „różnicowanie sytuacji finansowej miast i gmin jest w polskiej geografii tematem nowym (...), tematyka ta powinna stać się jedną z istotnych inspiracji rozwoju polskiej geografii”. Po uzyskaniu możliwości dostępu do odpowiednich danych finansowych dochodzi ważny czynnik ich alokacji na inwestycje, środki wsparcia, łącznie z funduszami unijnymi, otczenie finansowe. Należy też zwrócić uwagę na konkretne, bardziej racjonalne ich wykorzystanie w programach strategicznego rozwoju obszarów wiejskich. Efektem pierwszej części opracowania jest typologia strukturalna uwarunkowań przyrodniczych i społeczno-ekonomicznych (ryc. 2-6 i tab. 1)

Drugim elementem opracowania była typologia funkcjonalno-przestrzenna badanych obszarów wiejskich (Mazur et al. 2015). W oparciu o dane społeczno-ekonomiczne z 2018 r.

i wspomniane wcześniej procedury badawcze, wyróżniono w województwie kujawsko-pomorskim 8 typów funkcjonalno-przestrzennych: 1 – wybitnie rolniczy, 2 – z przewagą funkcji rolniczej, 3 – rolniczo-turystyczny, 4 – rolniczo-leśny, 5 – leśny, 6 – turystyczno-rekreacyjny, 7 – wielofunkcyjny, 8 – podmiejski, czyli typ zurbanizowany (ryc. 7).

Trzecim elementem analizy była regionalizacja geograficzno-ekonomiczna obszarów wiejskich. Regionalizacja jest pojęciem hierarchicznym, obejmującym regiony, podregiony, mikroregiony. Została przeprowadzona na podstawie dominacji lub współdominacji typów funkcjonalnych i strukturalnych w poszczególnych gminach, z uwzględnieniem uwarunkowań przyrodniczych (Falkowski i Kostrowicki 2001; Domański 2006). W regionie kujawsko-pomorskim wyróżniono 13 podregionów funkcjonalno-strukturalnych na zasadzie podobieństwa poszczególnych typów. Typologia strukturalna uwarunkowań przyrodniczych i społeczno-ekonomicznych (od najbardziej korzystnego do niekorzystnego), pozwoliła na wyróżnienie mniejszych jednostek przestrzennych, czyli mikroregionów (ryc. 7).

Analiza i ocena wyników

Pierwszym etapem obok regionalizacji fizycznogeograficznej (ryc. 1), była analiza uwarunkowań przyrodniczych obszarów wiejskich województwa kujawsko-pomorskiego. W tym celu wykorzystano informacje w zakresie 6 cech diagnostycznych, tj. wskaźnika jakości rolniczej przestrzeni produkcyjnej, udziału lasów w powierzchni ogólnej, zagrożeń powodziowych w gminach, struktury użytkowania ziemi, przyrodniczych walorów turystycznych, powierzchni prawnie chronionej. Ich rozkład przestrzenny został przedstawiony w formie odniesienia wszystkich cech do średniej i odchylenie od niej uznano jako potencjał uwarunkowań, od pierwszej klasy: uwarunkowań bardzo korzystnych dla rozwoju społeczno-gospodarczego, przez uwarunkowania korzystne, średnio korzystne i mało korzystne, aż do ostatniej piątej klasy uwarunkowań niekorzystnych (ryc. 2A).

Potencjał uwarunkowań przyrodniczych najkorzystniejszy i korzystny dla rozwoju społeczno-gospodarczego (ryc. 2A) posiadają gminy wiejskie przede wszystkim na Pojezierzu Chełmińskim, Równinie Inowrocławskiej, w północnej części Pojezierza Krajeńskiego oraz we wschodniej części Równiny Świeckiej (por. ryc. 1). Do powiatów z najkorzystniejszymi uwarunkowaniami przyrodniczymi (odchylenie dodatnie od średniej potencjału 6 cech diagnostycznych) należą gminy wiejskie powiatów: chełmińskiego, grudziądzkiego, inowrocławskiego, mogileńskiego i sępoleńskiego. Z kolei niekorzystny potencjał występuje przede wszystkim na Pojezierzach: Dobrzyńskim, Kujawskim i Żnińsko-Mogileńskim, czyli w powiatach: aleksandrowskim, lipnowskim, nakielskim, radziejowskim i włocławskim.

Przed przystąpieniem do wydzielenia poszczególnych typów funkcjonalnych dokonano typologii strukturalnej uwzględniającej przestrzenne rozmieszczenie 4 potencjałów uwarunkowań społeczno-ekonomicznych w tym: kulturowego, demograficzno-społecznego, ekonomicznego i finansowego obszarów wiejskich w 2018 r.

Uwarunkowania kulturowe są w poszczególnych gminach bardzo zróżnicowane (ryc. 2B). Większe koncentracje najkorzystniejszych uwarunkowań lokalizują się na Pojezierzu Żnińsko-Mogileńskim (m.in. Biskupin), w północnej części Pojezierza Krajeńskiego i w południowej części Pojezierza Chełmińskiego, czyli w powiatach: sępoleńskim, toruńskim, tucholskim, żnińskim. Są to tradycyjne ośrodki związane z kulturą ludową Krajny, Pałuk, Ziemi Chełmińskiej i Kujaw Zachodnich. Z kolei najmniej aktywności kulturowej,

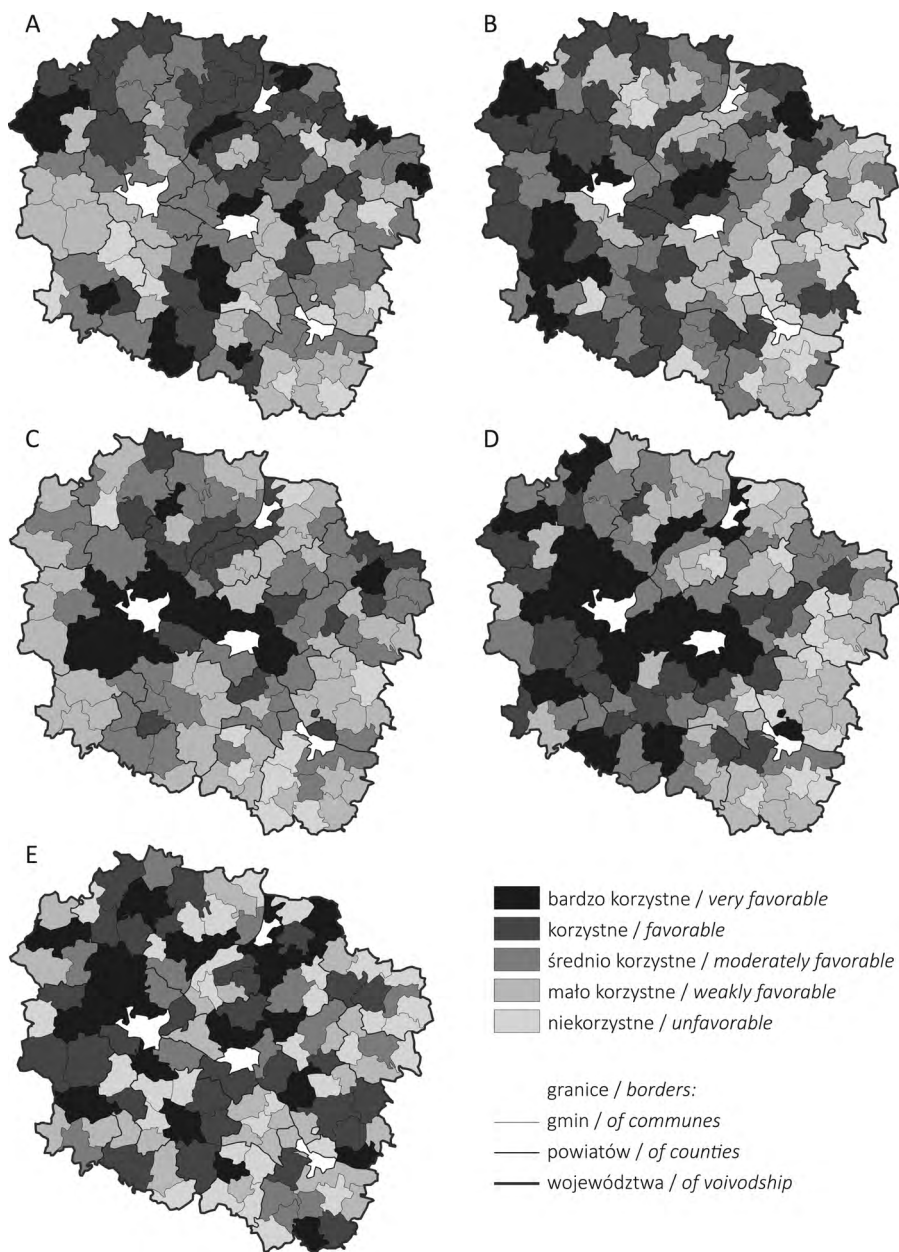
w sensie historycznym (liczba zabytków nieruchomości), jak i współczesnej (liczby organizowanych imprez kulturalnych oraz wydatków budżetu na kulturę), wykazuje nadal historyczna Ziemia Dobrzyńska i Kujawy Wschodnie, a więc tereny należące w latach 1795-1918 r. do zaboru rosyjskiego.

Kolejna typologia strukturalna – uwarunkowań demograficzno-społecznych (ryc. 2C) – wykazuje ścisłe uzależnienie od sąsiedztwa z dwubiegunową aglomeracją bydgosko-toruńską. To w obszarach wiejskich powiatów bydgoskiego i toruńskiego koncentruje się największy potencjał wszystkich 6 zmiennych. Z kolei ujemny potencjał demograficzno-społeczny charakterystyczny jest dla Pojezierza Dobrzyńskiego, Pojezierza Kujawskiego oraz dla gmin wiejskich powiatów: lipnowskiego, radziejowskiego, włocławskiego i żnińskiego. Ta tendencja utrzymuje się od lat, o czym świadczą dane demograficzne GUS i WUS w Bydgoszczy z lat 1995-2006 r. Na niekorzystne warunki społeczne wsi (bezrobocie, ubóstwo, niski poziom wykształcenia, niski poziom opieki lekarskiej, przeludnienie agrarne itp.) oraz możliwości zmniejszenia ich uciążliwości zwraca uwagę wielu autorów (Biczkowski i Falkowski 2002; Kulikowski 2002; Frenkel 2003; Wilkin 2007; Kamińska 2014).

Typologia uwarunkowań ekonomicznych (ryc. 2D) jest w pewnym sensie kopią uwarunkowań demograficzno-społecznych, gdyż najkorzystniejszy potencjał ekonomiczny jest skoncentrowany wokół aglomeracji bydgosko-toruńskiej, a więc w gminach wiejskich powiatów bydgoskiego i toruńskiego. Tutaj jest najwięcej podmiotów gospodarki narodowej w rejestrze REGON, zwłaszcza w sektorze przemysłowym i budowlanym. Najintensywniej rozwija się również działalność profesjonalna – naukowa i techniczna – oraz występuje najwyższy procentowy udział ludności korzystającej z inwestycji w gospodarce komunalnej i mieszkaniowej. Ta tendencja utrzymuje się od lat, gdyż dane statystyczne dla 2006 r. wykazywały podobną koncentrację przestrzenną (K-PBPPiR 2009, 2012). Również w zasobach ekonomicznych najniższy potencjał występuje w obszarach wiejskich byłego zaboru rosyjskiego (w powiatach: lipnowskim, rypińskim i włocławskim). Stuletni okres II i III Rzeczypospolitej nie był w stanie zmniejszyć panujących w regionie kujawsko-pomorskim różnic spowodowanych przeszłością historyczną, ale także na ogół niekorzystnymi warunkami przyrodniczymi.

Ostatnia typologia strukturalna obszarów wiejskich dotyczyła potencjału finansowego. Najkorzystniej pod tym względem wypadają tereny skoncentrowane wokół trzech największych miast, a więc Bydgoszczy, Torunia i Grudziądza. Obszary wiejskie wokół Włocławka, podobnie jak prawie na całym Pojezierzu Dobrzyńskim i na Pojezierzu Kujawskim, cechują się potencjałem finansowym niekorzystnym i mało korzystnym. Nieco korzystniejsza sytuacja finansowa panowała w 2018 r. w gminach powiatu lipnowskiego, zwłaszcza w zakresie wydatków budżetu na 1 mieszkańca, w pozyskiwaniu podatku od nieruchomości oraz wpływów z usług, co w konsekwencji wpływa na wysokość pozyskiwania dochodów budżetu na 1 mieszkańca, zwłaszcza w gminach wiejskich: Dobrzyń n. Wisłą, Wielgie i Tłuchowo. Gminy te uzyskały ponad 5300 zł dochodu na 1 mieszkańca, przy średniej dla powiatu wynoszącej 4887 zł i 1835 zł na 1 mieszkańca w województwie (US 2018b). Głównym źródłem dochodów nie był podatek gruntowy, a podatek od nieruchomości, wpływy z usług, ale przede wszystkim znacząco wyższy niż średnio udział w dochodach w dziale Rodzina. Dział ten „855 – Rodzina” obejmuje świadczenia związane z realizacją rządowego programu „Rodzina 500 plus”. Jest zatem związany z pomocą społeczną i pozostałymi zadaniami w zakresie polityki społecznej. To właśnie te świadczenia weryfikują skutecznie dochody finansowe także w kilku gminach powiatów: tucholskiego (łącznie z dochodami z produkcji leśnej) i nakielskiego. Zatem potencjał finansowy pochodzący z różnych źródeł

ułatwia zrozumienie czasami zaskakująco pozytywnej sytuacji społeczno-ekonomicznej niektórych gmin (ryc. 2E).



Ryc. 2. Typologia uwarunkowań strukturalnych województwa kujawsko-pomorskiego (2018): A) przyrodniczych, B) kulturowych, C) demograficzno-społecznych, D) ekonomicznych, E) finansowych
Typology of structural conditions in the Kuyavian-Pomeranian Voivodship (2018): A) natural, B) cultural, C) demographic and social, D) economic, E) financial

Tabela 1. Typologia uwarunkowań strukturalnych obszarów wiejskich województwa kujawsko-pomorskiego wg liczby gmin (2018)

Typy uwarunkowań	Klasyfikacja potencjału uwarunkowań wg liczby gmin i udziału procentowego									
	bardzo korzystne		korzystne		średnio korzystne		mało korzystne		niekorzystne	
	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%
Przyrodnicze	14	11,0	29	22,8	37	29,2	36	28,3	11	8,7
Kulturowe	12	9,4	33	26,0	34	26,8	30	23,6	18	14,2
Demograficzno-społeczne	15	11,8	18	14,2	41	32,3	44	34,6	9	7,1
Ekonomiczne	23	18,1	18	14,2	32	25,2	40	31,5	14	11,0
Finansowe	23	18,1	29	22,8	15	11,8	24	18,9	36	28,4

Dane tabeli 1 są podsumowaniem statystycznym struktury uwarunkowań występujących w województwie kujawsko-pomorskim. Wskazuje ono, że obszary wiejskie województwa kujawsko-pomorskiego cechują się najczęściej średnimi i mało korzystnymi uwarunkowaniami zarówno przyrodniczymi (57,5% gmin), jak i społeczno-ekonomicznymi (łącznie z kulturowymi i finansowymi – 51,2% gmin). Z kolei najkorzystniejsze uwarunkowania przyrodnicze występują w zaledwie 11,0% gmin, a społeczno-ekonomiczne – w 14,4% gmin. Niekorzystne warunki przyrodnicze są w 8,7% gmin, natomiast społeczno-ekonomiczne – w 15,2%. Z uwarunkowań społeczno-ekonomicznych najbardziej niekorzystnie wypadają finansowe, które występują aż w 28,4% gmin. Rozkład przestrzenny uwarunkowań przyrodniczych przedstawia ryc. 2A, natomiast społeczno-ekonomicznych ryc. 2B-E.

Na bazie wyżej przedstawionych danych strukturalnych (z wyłączeniem uwarunkowań przyrodniczych) stworzona została typologia funkcjonalno-przestrzenna obszarów wiejskich. Analiza danych statystycznych w poszczególnych gminach umożliwiła wyróżnienie 8 następujących typów funkcjonalnych: I – wybitnie rolniczy, II – z dominacją funkcji rolniczej, III – rolniczo-turystyczny, IV – rolniczo-leśny, V – leśny, VI – turystyczno-rekreacyjny, VII – wielofunkcyjny i VIII – podmiejski (zurbanizowany). Rozkład przestrzenny typów I-VIII przedstawia ryc. 3, natomiast udział procentowy gmin wg występowania danego typu – tab. 2.

Tabela 2. Typy funkcjonalne obszarów wiejskich województwa kujawsko-pomorskiego (2018)

Lp.	Typy funkcjonalne	Gminy		Powierzchnia		Ludność	
		liczba	%	km ²	%	liczba	%
I	Wybitnie rolniczy	45	35,3	4 967	29,1	220 780	26,5
II	Z przewagą funkcji rolniczej	22	17,3	2 062	17,4	138 831	16,6
III	Rolniczo-turystyczny	3	2,4	613	3,6	18 708	2,2
IV	Rolniczo-leśny	3	2,4	452	2,7	17 781	2,1
V	Leśny	3	2,4	637	3,7	17 880	2,1
VI	Turystyczno-rekreacyjny	10	7,9	1 700	10,0	68 322	8,2
VII	Wielofunkcyjny	23	18,1	3 344	19,6	178 524	21,4
VIII	Podmiejski – zurbanizowany	18	14,2	2 370	13,9	175 032	20,9
Razem	I-VIII	127	100,0	17 045	100,0	835 858	100,0



Ryc. 3. Regionalizacja i typologia obszarów wiejskich województwa kujawsko-pomorskiego (2018)

Regionalization and typology of rural areas in the Kuyavian-Pomeranian Voivodeship (2018)

1 – granice województwa/borders of voivodeship, 2 – granice gmin/borders of communes, 3 – granice podregionów/borders of subregions

4 – typy strukturalne uwarunkowań przyrodniczych/structural types of natural conditions: 1 – bardzo korzystne/very favorable, 2 – korzystne/favorable, 3 – średnio korzystne/moderately favorable, 4 – mało korzystne/weakly favorable, 5 – niekorzystne/unfavorable.

5 – typy strukturalne uwarunkowań społeczno-ekonomicznych/socio-economic structural types: 1 – bardzo korzystne/very favorable, 2 – korzystne/favorable, 3 – średnio korzystne/moderately favorable, 4 – mało korzystne/weakly favorable, 5 – niekorzystne/unfavorable.

6 – podregiony geograficzno-ekonomiczne (1-13)/geographic and economic subregions (1-13): 1 – krajeński, 2 – tucholski, 3 – świecki, 4 – bydgoski, 5 – grudziądzki, 6 – chełmiński, 7 – brodnicki, 8 – toruński, 9 – dobrzyński, 10 – żniński, 11 – inowrocławski, 12 – kujawski, 13 – włocławski

Typy funkcjonalne (I-VIII)/functional types (I-VIII): I – wybitnie rolniczy/remarkably agricultural, II – z przewagą funkcji rolniczej/with predominance of agricultural function, III – rolniczo-turystyczny/agriculture and tourism, IV – rolniczo-leśny/agriculture and forestry, V – leśny/forestry, VI – turystyczno-rekreacyjny/tourism and recreation, VII – wielofunkcyjny/multifunctional, VIII – podmiejski (zurbanizowany)/suburban (urbanized)

Lokalizacja typu wybitnie rolniczego obejmuje tereny tradycyjnie rolnicze, zwłaszcza w podregionach geograficzno-ekonomicznych jak: chełmiński, dobrzyński, grudziądzki, krajeński i włocławski, gdzie udział użytków rolnych w poszczególnych gminach wynosi 60-80% powierzchni ogólnej, a udział gospodarstw o powierzchni powyżej 15 ha wynosi ponad 20%, natomiast ponad 50 ha – powyżej 5% w ogólnej liczbie gospodarstw. Typ z dominacją funkcji rolniczej jest charakterystyczny dla podregionów: kujawskiego, świeckiego i żnińskiego. Typ rolniczo-turystyczny występuje w podregionie krajeńskim, natomiast rolniczo-leśny w podregionie świeckim oraz w gminie Bobrowniki. Typ leśny jest charakterystyczny dla dużych kompleksów leśnych, występujących w podregionie tucholskim. Typ turystyczno-rekreacyjny występuje na terenach pojeziernych, zwłaszcza na Pojezierzu Brodnickim i Żnińskim oraz nad Zalewem Koronowskim i Brdą, w dolinie Drwęcy – od Brzozia do Ciechocina, a gminy: Koronowo, Osie, Świecie, Białe Błota, Żnin, Gąsawa i Zbiczno udzielają rocznie 10-30 tys. noclegów (dane US w Bydgoszczy). Typ wielofunkcyjny jest związany najczęściej z sąsiedztwem miast, a więc występuje w gminach podregionu inowrocławskiego (w sąsiedztwie Inowrocławia i Mogilna) i krajeńskiego (m. Nakło i Mrocza) oraz w gminach Tuchola, Wąbrzeźno, Chełmża, Lipno i Rypin. Typ VIII – podmiejski (zurbanizowany) występuje przede wszystkim w strefie podmiejskiej Bydgoszczy (w 5 gminach) i Torunia (w 5 gminach), a także w strefie podmiejskiej Grudziądzka (w 3 gminach) i Włocławka (w 5 gminach). Występuje zatem w 18 gminach, czyli w 14,2% wszystkich analizowanych gmin, zajmując powierzchnię 2370 km², którą zamieszkuje ponad 175 tys. mieszkańców.

Największą powierzchnię w regionie kujawsko-pomorskim zajmują dwa pierwsze typy rolnicze – 46,5% obszaru wiejskiego, na których w 2018 r. zamieszkiwało ponad 359 tys. osób, co stanowiło 43,1% liczby ludności obszarów wiejskich województwa. Z kolei najbardziej dynamiczną formę przemian społecznych, ekonomicznych i zagospodarowania przestrzennego wykazują gminy poddane najsilniejszej presji urbanizacji, czyli podmiejskie oraz wielofunkcyjne, zlokalizowane w pobliżu miast średniej wielkości. Przekonują o tym wcześniejsze badania autora, kiedy proces urbanizacji terenów wiejskich był w stadium początkowym, ograniczony do zaledwie kilku wsi podmiejskich (zarówno w bezpośrednim sąsiedztwie Bydgoszczy, jak i Torunia (Falkowski 1993, 2000, 2017). Obecnie nabierają one w coraz większym stopniu cech kontinuum miejsko-wiejskiego (Gierańczyk i Kluba 2008).

Podobieństwo poszczególnych typów i ich rozmieszczenie stało się podstawą regionalizacji obszarów wiejskich. Jest to pierwsze tego typu opracowanie dla obszarów wiejskich województwa kujawsko-pomorskiego. Dotychczasowe regionalizacje dla tego województwa, opracowywane przez K-PBPPiR we Włocławku, wyróżniają w planach zagospodarowania przestrzennego, na podstawie uwarunkowań społeczno-gospodarczych całego województwa (a więc obszarów gmin miejskich, miejsko-wiejskich i wiejskich), 8 podregionów, stosując nazewnictwo administracyjne, geograficzne i historyczne. Z kolei Urząd Statystyczny w Bydgoszczy wydzielił 5 podregionów statystycznych: bydgosko-toruński, grudziądzki, inowrocławski, świecki i włocławski. Szczegółowa analiza funkcjonalna i strukturalna obszarów wiejskich umożliwiła autorowi wyróżnienie 13 podregionów geograficzno-ekonomicznych (ryc. 3). W ich strukturze przestrzennej, w poszczególnych gminach zostały przedstawione typy funkcjonalne i strukturalne. Struktura funkcjonalna została wzbogacona typami strukturalnymi, w których oceniono w skali 1-5 potencjał uwarunkowań przyrodniczych i społeczno-ekonomicznych, od bardzo korzystnych przez korzystne, średniokorzystne, mało korzystne aż do niekorzystnych, dla wszystkich 127 gmin. W świetle

tych wyników najkorzystniejszym potencjałem ww. uwarunkowań cechują się podregiony: bydgoski (4), toruński (8), inowrocławski (11), żniński (10) i tucholski (2), co ma odzwierciedlenie m.in. w dochodach budżetu na 1 mieszkańca. Z kolei do najłagodniejszych podregionów geograficzno-ekonomicznych należą: kujawski (12), włocławski (13) i dobrzyński (9). W strukturze przestrzennej regionu kujawsko-pomorskiego występują zasadnicze różnice społeczno-ekonomiczne między jego centralną częścią (z silnym rozwojem funkcji podmiejskiej Bydgoszczy i Torunia), stosunkowo dobrym rozwojem podregionów zachodnich i mało korzystnym i niekorzystnym rozwojem podregionów wschodnich, z cechami typowymi dla tradycyjnych społeczności wiejskich i nagromadzeniem wielu problemów społeczno-ekonomicznych (Falkowski et al. 2015).

Uwagi aplikacyjne

Typologia i regionalizacja obszarów wiejskich obok znaczenia problemowo-metodycznego ma istotne znaczenie praktycznie, zwłaszcza dla miejscowego planowania przestrzennego oraz strategicznego. Ma wpływ na organizację i zarządzanie tymi obszarami przez poszczególne gminy wiejskie i miejsko-wiejskie (Bański et al. 2009; Komornicki i Kulikowski 2009). To znaczenie należy rozpatrywać w kilku aspektach. Pierwszym jest niewątpliwie rozwój procesów urbanizacji i ich negatywnych konsekwencji w osadnictwie podmiejskim oraz w życiu mieszkańców, zwłaszcza w podregionie bydgosko-toruńskim i w mniejszej skali w strefach podmiejskich Włocławka i Grudziądz (Gierańczyk i Kluba 2008). Drugim ważnym procesem jest zmniejszanie się terenów rolniczych i zatem funkcji rolniczej obszarów wiejskich, przy jednoczesnym wzroście działalności pozarolniczej (Pałka 2004) i terenów wielofunkcyjnych (Bański 2016). Trzecim aspektem są tzw. obszary problemowe. Zainteresowanie obszarami wiejskimi wynika z coraz większego nasilenia procesu urbanizacji, nie zawsze dostatecznie kontrolowanego ekonomicznie, architektonicznie, ale także ekologicznie. Świadczą o tym dane w zakresie tzw. kontinuum miejsko-wiejskiego Bydgoszczy, Grudziądz, Torunia i Włocławka. Wzrasta powierzchnia terenów z zagospodarowaniem podmiejskim (ryc. 3). W sumie aż blisko 40 gmin (ponad 30% ogółu gmin wiejskich, typu podmiejskiego i wielofunkcyjnego) jest coraz silniej zagospodarowywane przez osadnictwo podmiejskie. Podlegają one często bardzo intensywnemu zagospodarowaniu przestrzennemu (osadnictwu podmiejskiemu), nie zawsze zgodnemu z regułami i zasadami ładu przestrzennego (Bański 2008; Falkowski 2018; UMWK-P 2017). Zatem te gminy w pierwszej kolejności powinny być objęte nowymi miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego lub co najmniej konieczną aktualizacją i modernizacją istniejących planów (mpzp).

Drugą konsekwencją urbanizacji jest coraz silniejsze oddziaływanie na tereny rolnicze, prowadzące do zmniejszania roli i znaczenia funkcji rolniczej. Istotnym aspektem przekształceń strukturalnych w gospodarce rolnej regionu jest wypadanie z produkcji rolniczej gospodarstw indywidualnych wielokierunkowych i zastępowanie ich gospodarstwami wielkopowierzchniowymi o wysokiej specjalizacji, zwłaszcza w zakresie hodowli trzody chlewnej lub bydła mleczno-mięsnego (Wiśniewski 2019). O ile sam proces jest naturalną konsekwencją wzrostu przemysłowych form rozwoju rolnictwa, to jednocześnie rodzi istotne problemy dla rolniczych obszarów wiejskich, które zajmują w województwie ponad 50% powierzchni, z takim samym procentowym udziałem ludności. Przekonują o tym wy-

niki typologii strukturalnej – demograficzno-społecznej, gdzie tereny wiejskie cechują się coraz większymi negatywnymi zjawiskami demograficznymi jak: wysoki udział starzejącej się ludności, a w konsekwencji wzrost obciążenia demograficznego, ujemne saldo migracji, wzrost stopy bezrobocia itp. W dalszej konsekwencji, jak wykazują badania, ma to istotny wpływ na stan ekonomiczny i finansowy (K-PODR 2017; Rosner 2010). Zwłaszcza dane finansowe wykazują znaczne obniżenie dochodowości z jednego gospodarstwa (w postaci podatku rolnego, ale także w świadczonych usługach), niski poziom gospodarki komunalnej i mieszkaniowej oraz małą aktywność w zakresie infrastruktury komunikacyjnej. W opracowaniu zostały wskazane tereny o niekorzystnych uwarunkowaniach zarówno przyrodniczych, które w niewielkim stopniu można poprawić, lecz także społeczno-ekonomicznych (ryc. 2C-3), które mogą być skutecznie łagodzone przez bardziej racjonalną politykę społeczną, z uwzględnieniem programów naprawczych wspartych finansami regionalnymi z udziałem funduszy unijnych (Rudnicki 2013; Churski et al. 2015).

Kolejnym aspektem jest sytuacja wiejskich obszarów problemowych (Bański 1999; Kłodziński 2012). Ich ocena jest wynikiem analiz poszczególnych 27 cech diagnostycznych. Do najczęściej występujących w 2018 r. problemów obszarów wiejskich w województwie kujawsko-pomorskim, które były już zidentyfikowane we wcześniejszych badaniach (np. Falkowski, 1987, 1990, 2001, 2010; K-PBPPiR 2009), zalicza się w uwarunkowaniach przyrodniczych: 1 – niski poziom wskaźnika rolniczej przestrzeni produkcyjnej, 2 – małą (lub żadną) atrakcyjność turystyczną walorów przyrodniczych, 3 – przewagę krajobrazów sandrowych z funkcją rolniczą, 4 – znaczne ryzyko powodzi (10-27% gminy); w uwarunkowaniach kulturowych: 1 – brak lub skromną liczbę zabytków nieruchomych, 2 – małą aktywność w zakresie imprez kulturalnych, 3 – mały budżet na kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego; w uwarunkowaniach demograficzno-społecznych: 1 – ubytek naturalny, 2 – ujemne saldo migracji, 3 – wysoką stopę bezrobocia, 4 – wysokie obciążenie demograficzne, 5 – dwukrotnie większą od średniej wojewódzkiej liczbę osób przypadającą na 1 przychodnię lekarską; w uwarunkowaniach ekonomicznych: 1 – dominację małych gospodarstw rolnych o tradycyjnym profilu produkcji, 2 – o 50% mniejszą od średniej wojewódzkiej liczbę podmiotów gospodarki narodowej w rejestrze REGON, 3 – pon. 40% udział ludności korzystającej z instalacji kanalizacyjnej, 4 – niską przeciętną powierzchnię 1 mieszkania w m², 5 – niski udział działalności profesjonalnej, naukowej i technicznej; z kolei w uwarunkowaniach finansowych: 1 – niskie dochody ogółem budżetu gminy na 1 mieszkańca, 2 – małe wydatki budżetu na 1 mieszkańca, 3 – o 50% mniejsze wydatki na transport i łączność w stosunku do średniej dla województwa, 4 – małe wpływy z usług świadczonych dla ludności. Rycina 3 w sposób syntetyczny przedstawia poszczególne gminy w podregionach geograficzno-ekonomicznych o mało korzystnych i niekorzystnych uwarunkowaniach przyrodniczych i społeczno-ekonomicznych (typ 4 i 5). Największa koncentracja niekorzystnych typów strukturalnych (obszarów problemowych) występuje w gminach wiejskich i miejsko-wiejskich podregionów: dobrzyńskiego, kujawskiego, świeckiego i włocławskiego. Tutaj mamy też największy problem tzw. wsi zanikających, który w skali całego kraju, w tym także regionu kujawsko-pomorskiego, przedstawiają badania Wesołowskiej (2018). Ten proces związany z obszarami problemowymi niestety utrzymuje się od lat, z niewielkimi zmianami dodatnimi. Świadczy to o dużej inercji nie tylko w zakresie rozwiązywania problemów, lecz także o procesie ich narastania w sensie czasowym i przestrzennym. Stanowi zatem duże wyzwanie zarówno dla instytucji zajmujących się strategią dalszego rozwoju, a więc planowaniem i zagospodarowaniem przestrzennym,

jak również dla władz administracyjnych, realizujących politykę lokalną jak i regionalną. Podobne spostrzeżenie wyraził Bański (1999, s. 107): „różnice między obszarami wysoko rozwiniętymi i nisko rozwiniętymi... pogłębiają się”.

Ekspertski projekt koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju do roku 2030 (MRR 2015) uwzględnia 3 obszary problemowe w województwie z związane z: 1 – doliną Wisły i planowaną zaporą wodną w Siarzewie k. Nieszawy, 2 – ze stepowaniem Kujaw oraz obszar 3 z planowaną eksploatacją węgla brunatnego na terenie gminy Piotrków Kujawski. Na obszarach problemowych podejmowane są działania związane głównie z poprawą ładu przestrzennego i ograniczaniem zjawisk nieładu, zarówno w sensie przyrodniczym, społeczno-ekonomicznym oraz przestrzennym (ZWK-P 2013; UMWK-P 2017).

Zjawiska i procesy zachodzące na obszarach wiejskich województwa kujawsko-pomorskiego wymagają dalszych szczegółowych badań, służących rozwiązywaniu wyżej przedstawionych problemów. Ich efektem powinna być koncepcja optymalnego modelu funkcjonowania obszarów wiejskich z wyróżnieniem realnych czasowo działań strategicznych, podnoszących konkurencyjność regionu i jakość życia mieszkańców. Jest to program nie tylko na najbliższe, lecz i na dalsze lata (Kolarska-Bobińska et al. 2001; Górz i Guzik 2003; Wilkin 2007; Bański 2013; Rudnicki i Kozłowski 2013).

Ryciny i tabele, pod którymi nie zamieszczono źródeł, są opracowaniami własnymi autora artykułu.

Bibliografia

- Bański, J. (1999). *Obszary problemowe w rolnictwie Polski*. Prace Geograficzne, 127. Warszawa: IGiPZ PAN.
- Bański, J. (2006). *Geografia polskiej wsi*. Warszawa: PWE.
- Bański, J. (2008). *Wiejskie obszary sukcesu gospodarczego*. Studia Obszarów Wiejskich, 14. Warszawa: IGiPZ PAN.
- Bański, J. (2013). *Polska wieś w perspektywie 2050 roku*. Studia Obszarów Wiejskich, 33. Warszawa: IGiPZ PAN.
- Bański, J. (2014). Współczesne typologie obszarów wiejskich w Polsce – przegląd podejść metodologicznych. *Przegląd Geograficzny*, 86(4), 441-470.
- Bański, J. (red.). (2016). *Atlas obszarów wiejskich w Polsce*. Warszawa: IGiPZ PAN.
- Bański, J., Bednarek-Szczepeńska, M., Czapiewski, K. (2009). *Miejsce obszarów wiejskich w aktualnych strategiach rozwoju województw – kierunki i cele rozwoju a rzeczywistość*. Studia Obszarów Wiejskich, 19. Warszawa: IGiPZ PAN.
- Bański, J., Stola, W. (2002). *Przemiany struktury przestrzennej i funkcjonalnej obszarów wiejskich w Polsce*. Studia Obszarów Wiejskich, 3. Warszawa: IGiPZ PAN.
- Biczkowski, M., Falkowski, J. (2002). Poziom wykształcenia ludności wiejskiej województwa kujawsko-pomorskiego. *Studia Obszarów Wiejskich*, 2, 69-82.
- Biegajło, W. (1973). *Typologia rolnictwa na przykładzie województwa białostockiego*. Warszawa: Zakład Naukowy im. Ossolińskich.
- Chojnicki, Z. (1999). *Podstawy metodologiczne i teoretyczne geografii*. Poznań: Bogucki Wydawnictwo Naukowe.

- Churski, P., Borowczak, A., Perdał, R. (2015). Czynniki rozwoju obszarów stagnacji w Polsce a ukierunkowanie interwencji środków unijnych. *Studia Obszarów Wiejskich*, 37, 115-130.
- Domański, R. (2006). *Gospodarka przestrzenna. Podstawy teoretyczne*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Falkowski, J. (1987). Struktura funkcjonalno-przestrzenna makroregionu dolnej Wisły. W: Problemy regionalnych struktur funkcjonalno-przestrzennych (s. 9-13). Wrocław: Uniwersytet Wrocławski.
- Falkowski, J. (1990). Rolnicze obszary problemowe Polski – zakres problematyki i metodyka badawcza. W: Materiały VII Ogólnopolskiego Seminarium Geograficzno-Rolniczego (s. 3-19). Toruń: Wydawnictwo UMK.
- Falkowski, J. (1993). *Przekształcenia funkcjonalno-strukturalne i przestrzenne obszarów wiejskich Polski. Ujęcie diagnostyczno-modelowe*. Rozprawy UMK. Toruń: Wydawnictwo UMK.
- Falkowski, J. (2000). Geograficzno-ekonomiczne uwarunkowania strategii rozwoju obszarów wiejskich i rolnictwa regionu kujawsko-pomorskiego. *Acta Universitatis Nicolai Copernici, Geografia*, 30, 115-151.
- Falkowski, J. (2001). Gospodarka przestrzenna obszarów wiejskich Polski w procesie przekształceń systemowych. W: W. Kosiedowski (red.), *Gospodarka i polityka regionalna okresu transformacji* (s. 125-141), Toruń: Wydawnictwo UMK.
- Falkowski, J. (2010). Przekształcenia przyrodnicze, społeczno-ekonomiczne i przestrzenne regionu kujawsko-pomorskiego. W: S. Ciok, P. Miłoś (red.), *Przekształcenia struktur regionalnych, aspekty społeczne, ekonomiczne i przyrodnicze* (s. 75-92). Wrocław: Uniwersytet Wrocławski.
- Falkowski, J. (2016). Klasyfikacja zasobów, walorów i czynników rozwoju lokalnego na przykładzie wybranych gmin województwa kujawsko-pomorskiego. *Studia Obszarów Wiejskich*, 44, 55-74.
- Falkowski, J. (2017). Ład i nieład przestrzenny w metodyce zrównoważonego rozwoju społeczno-gospodarczego (na przykładzie województwa kujawsko-pomorskiego). *Rozwój Regionalny i Polityka Regionalna*, 38, 195-215.
- Falkowski, J. (2018). Ład przestrzenny w planowaniu i zagospodarowaniu obszarów wiejskich na przykładzie województwa kujawsko-pomorskiego. *Studia Obszarów Wiejskich*, 50, 25-47.
- Falkowski, J., Ilieva, M., Józefowicz, I., Rabant, H. (2015). *Bydgoszcz i jej otoczenie na początku XXI w.* Bydgoszcz: Wydawnictwo UKW.
- Falkowski, J., Kostrowicki, J. (2001). *Geografia rolnictwa świata*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Frenkel, I. (2003). *Ludność, zatrudnienie i bezrobocie na wsi, Dekada przemian*. Warszawa: IRWiR PAN.
- Galon, R. (red.). (1973). Środowisko geograficzno-przyrodnicze, cz. 1. W: *Województwo bydgoskie. Krajobraz, dzieje, kultura, gospodarka* (1-76). Poznań: PWN.
- Gierańczyk, W., Kluba, M. (red.), (2008). Problemy i metody oceny kontinuum miejsko-wiejskiego w Polsce. *Studia Obszarów Wiejskich*, 13. Warszawa: IGIPZ PAN.
- Gierańczyk, W., Kobyłecka, M. (2016). Sytuacja społeczno-gospodarcza na terenach wiejskich w województwie kujawsko-pomorskim w 2015 r., ze szczególnym uwzględnieniem przedsiębiorczości, Bydgoszcz: Urząd Statystyczny, maszynopis.
- Głębocki, B. (2010). Czynniki społeczno-ekonomiczne determinujące rozwój rolnictwa w aglomeracji poznańskiej. W: E. Kasprzak, B. Mackiewicz (red.), *Gospodarka rolna w aglomeracji poznańskiej* (s. 27-40), Biblioteka Aglomeracji Poznańskiej, 16. Poznań: Bogucki Wydawnictwo Naukowe.
- Górz, B. (1998). Procesy wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich w południowej Polsce. W: H. Sasinowski, R. Rudnicki (red.), *Gospodarka przestrzenna obszarów wiejskich Polski* (s. 76-86). Białystok – Toruń: Politechnika Białostocka, UMK, PTG.

- Górz, B., Guzik, C. (red.). (2003). *Współczesne przekształcenia i przyszłość polskiej wsi*. Studia Obszarów Wiejskich, 4. Warszawa: IGiPZ PAN.
- Gwiaździńska-Goraj, M. (2004). *Przemiany społeczno-gospodarcze obszarów wiejskich województwa warmińsko-mazurskiego*. Rozprawy i Materiały OBN im. W. Kętrzyńskiego w Olsztynie.
- Heller, J. (2000). *Regionalizacja obszarów wiejskich w Polsce*. Studia i Monografie IERiGŻ, 99.
- Józefowicz, I., Michniewicz-Ankiersztajn, H., Gonia, A. (2018). Urbanizacja obszarów wiejskich w świetle wybranych wskaźników poziomu i warunków życia mieszkańców województwa kujawsko-pomorskiego. *Studia Obszarów Wiejskich*, 50, 141-153.
- Kamińska, W. (2014). Kapitał ludzki a spójność ekonomiczna obszarów wiejskich w Polsce. *Rozwój Regionalny i Polityka Regionalna*, 26, 35-56.
- Kłodziński, M. (2012). Bariery wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich. *Więś i Rolnictwo*, 2, 40-56.
- Kolarska-Bobińska, L., Rosner, A., Wilkin, J. (2001). *Przyszłość polskiej wsi – Wizje, strategie, koncepcje*. Warszawa: Instytut Spraw Publicznych.
- Komornicki, T., Kulikowski, R. (red.). (2009). *Miejsce obszarów wiejskich w zagospodarowaniu przestrzennym*. Studia Obszarów Wiejskich, 18. Warszawa: IGiPZ PAN.
- Komornicki, T., Śleszyński, P. (2009). Typologia obszarów wiejskich pod względem powiązań funkcjonalnych i relacji miasto-wieś. *Studia Obszarów Wiejskich*, 16, 9-37.
- Kondracki, J. (2002). *Geografia regionalna Polski*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Kostrowicki, J. (1976). Obszary wiejskie jako przestrzeń wielofunkcyjna. Zagadnienia badawcze i planistyczne. *Przegląd Geograficzny*, 4, 601-611.
- Kostrowicki, J., Szyrmer, J. (1990). *Typologia rolnictwa – koncepcja i metoda*. Warszawa: IGiPZ PAN.
- Kot, R. (2016). Metodyka klasyfikacji fizycznogeograficznej obszaru województwa kujawsko-pomorskiego. *Problemy Ekologii Krajobrazu*, 16, 43-57.
- K-PBPPIR. (2009). *Obszary problemowe*. Włocławek: Kujawsko-Pomorskie Biuro Planowania Przestrzennego i Regionalnego we Włocławku, maszynopis.
- K-PBPPIR. (2012). *Diagnoza sytuacji społeczno-gospodarczej województwa kujawsko-pomorskiego*. Włocławek: Kujawsko-Pomorskie Biuro Planowania Przestrzennego i Regionalnego we Włocławku.
- K-PBPPIR. (2018). *Plan zagospodarowania przestrzennego województwa kujawsko-pomorskiego i Program oddziaływania na środowisko*. Włocławek: Kujawsko-Pomorskie Biuro Planowania Przestrzennego i Regionalnego we Włocławku, maszynopis.
- K-PODR. (2017). *Diagnoza sytuacji społeczno-gospodarczej rolnictwa, obszarów wiejskich i przetwórstwa województwa kujawsko-pomorskiego*. Minikowo: Kujawsko-Pomorski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Minikowie, maszynopis.
- Kulikowski, R. (2002). Problemy społeczne wsi i rolnictwa w Polsce. *Studia Obszarów Wiejskich*, 2, 9-17.
- Kutkowska, B., Łabędzki, H., Struś, M. (2011). Modele rozwoju wielofunkcyjnego obszarów wiejskich na przykładzie Dolnego Śląska. *Więś i Rolnictwo*, 179(2), 76-98.
- Mazur, M., Bański, J., Czapiewski, K., Śleszyński, P. (2015). Wiejskie Obszary Funkcjonalne – próba metodyczna wyznaczenia ich obszarów i granic. *Studia Obszarów Wiejskich*, 37, 7-36.
- MROW. (2016). *Monitoring rozwoju obszarów wiejskich. Etap II. Synteza*. Warszawa: EFRWP, IRWiR PAN (koordynator: M. Stanny).
- MRR. (2015). *Ekspertyza projektu koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju do roku 2030*. Warszawa: Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, maszynopis.

- Ossowska, L., Janiszewska, D. (2016). Typologia funkcjonalna obszarów wiejskich w województwie zachodniopomorskim. *Studia KPZK PAN*, 169, 86-104.
- Pałka, E. (red.). (2004). Pozarolnicza działalność gospodarcza na obszarach wiejskich. *Studia Obszarów Wiejskich*, 5. Warszawa: IGiPZ PAN.
- Przystalski, A. (2001). Przyroda województwa kujawsko-pomorskiego. Bydgoszcz: Wydawnictwo Nice.
- Rosner, A. (2010). Przestrzenne zróżnicowanie poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego obszarów wiejskich. W: M. Stanny, M. Drygas (red.), *Przestrzenne, społeczno-ekonomiczne zróżnicowanie obszarów wiejskich w Polsce* (s. 11-27). Warszawa: IRWiR PAN.
- Rosner, A., Stanny, M. (2014). *Typologia obszarów wiejskich pod względem struktury składowych osiągniętego rozwoju społeczno-gospodarczego*. [W:] Monitoring rozwoju obszarów wiejskich, Etap I (s. 223-237). Warszawa: IRWiR PAN.
- Rudnicki, R. (2013). Zróżnicowanie przestrzenne absorpcji funduszy Unii Europejskiej w rolnictwie polskim jako problem badawczy i aplikacyjny. *Acta Universitatis Lodzensis, Folia Geographica Socio-Oeconomica*, 13, 71-92.
- Rudnicki, R., Kozłowski, L. (2013). Obszary wiejskie województwa kujawsko-pomorskiego – diagnoza prospektywna (2002-2010) i wizja rozwoju do 2050 r. *Studia Obszarów Wiejskich*, 31, 95-127.
- Runge, J. (2007). *Metody badań w geografii społeczno-ekonomicznej*. Katowice: Wydawnictwo UŚ.
- Stanny, M. (2013). *Przestrzenne zróżnicowanie rozwoju obszarów wiejskich w Polsce*. Warszawa: IRWiR PAN.
- Stasiak, A., Kulikowski, R. (1996). Gminy wiejskie w Polsce. *Wieś i Państwo*, 2/3, 21-90.
- Stola, W. (1993). *Struktura przestrzenna i klasyfikacja funkcjonalna obszarów wiejskich Polski*. Dokumentacja Geograficzna, 3.
- Swianiewicz, P. (1989). *Spoleczno-ekonomiczna typologia miast i gmin w Polsce*. Rozwój regionalny, rozwój lokalny, samorząd terytorialny, 19. Warszawa: Uniwersytet Warszawski.
- Szczęsny, R. (1988). *Przemiany struktury przestrzennej rolnictwa Polski w latach 1970-1980, Przestrzenne zróżnicowanie typów rolnictwa*, Prace habilitacyjne. Warszawa: Ossolineum.
- Śleszyński, P. (2012). Klasyfikacja gmin województwa mazowieckiego. *Przegląd Geograficzny*, 84(4), 559-576.
- Śleszyński, P. (2015). Gospodarka finansowa gmin w świetle prognoz skutków finansowych obowiązujących miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego w 2013 r., *Finanse Komunalne*, 5, 7-21.
- Uliszak, R. (2013). Wizja wsi małopolskiej – rok 2050 – spodziewane scenariusze zmian. *Studia Obszarów Wiejskich*, 31, 67-82.
- UMWK-P. (2018). *Atlas Województwa Kujawsko-Pomorskiego*. Toruń: Urząd Marszałkowski Województwa Kujawsko-Pomorskiego w Toruniu.
- UMWK-P. (2017). *Kształtowanie ładu przestrzennego w województwie kujawsko-pomorskim. Diagnoza i działania*. Kujawsko-Pomorskie Studia Regionalne. Toruń: Wydawnictwo Naukowe UMK.
- US. (2018a). *Województwo kujawsko-pomorskie, podregiony, powiaty, gminy*. Bydgoszcz: Urząd Statystyczny.
- US. (2018b). *Struktura dochodów w województwie kujawsko-pomorskim*. Bydgoszcz: Urząd Statystyczny.
- Wesołowska, M. (2018). *Wsie zanikające w Polsce. Stan, zmiany, modele rozwojowe*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.

- Więckowicz, Z. (1998). Zróżnicowanie funkcjonalne obszarów wiejskich Dolnego Śląska. W: H. Sasinowski, R. Rudnicki (red.), *Gospodarka przestrzenna obszarów wiejskich Polski* (s. 299-306). Białystok-Toruń.
- Wilkin, J. (red.). (2007). *Polska wieś 2025-wizja rozwoju*. Warszawa: Fundusz Współpracy.
- Wiśniewski, Ł. (2019). *Struktura przestrzenna polskiego rolnictwa w pierwszej dekadzie XXI w.* Toruń: Uniwersytet Mikołaja Kopernika, maszynopis pracy doktorskiej.
- Wójcik, M. (2015). Koncepcja badań funkcjonalnych wsi i ich związek z planowaniem rozwoju. *Studia Obszarów Wiejskich*, 37, 37-49.
- Zioło, Z. (1985). Zastosowanie miernika syntetycznego w badaniach układów przestrzennych w geografii przemysłu. Seminarium Sekcji Geografii Przemysłu PTG (s. 1-11). Kraków: WSP, maszynopis.
- ZWK-P. (2013). *Strategia rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego do roku 2020 – Plan modernizacji 2020+*. Toruń: Zarząd Województwa Kujawsko-Pomorskiego.

Summary

The aim of the studies is the typology and regionalization of rural areas in the Kuyavian-Pomeranian (in Polish: *kujawsko-pomorskie*) Voivodship in 2018. Basing upon 27 features: natural, cultural, demographic, social, economic and financial conditions, 6 structural types were developed for 127 rural and urban-rural communes. All variables were subjected to the procedure of averaging the set and the standard deviation in plus and in minus. The position of the variable center meant the average level of favorable conditions, in plus – very favorable and favorable conditions, and in minus – less favorable and unfavorable conditions. On this basis, the structural typology of rural areas was developed statistically and cartographically (Figure 2A-E and Table 1). Then, 8 types of functional rural areas were distinguished: 1 – remarkably agricultural, 2 – dominated by the agricultural function, 3 – agricultural and tourism, 4 – agricultural and forestry, 5 – forestry, 6 – tourism and recreation, 7 – multifunctional and 8 – suburban (urbanized). The dominance of the occurrence or coexistence of individual functional and structural types became the basis for the geographical and economic regionalization of rural areas (Figure 3 and Table 2).

Elaborated typology and regionalization is the first attempt at analytical and synthetic approach to rural areas in the Kuyavian-Pomeranian Voivodship. It possesses significant application value. Presented results of functional and structural research may contribute to better understanding of contemporary geographic and economic processes taking place in the development of these areas. Their proper management, undertaken planning and strategic activities may allow for more rational use of the existing natural, social, economic, financial conditions and resources and can significantly improve life quality of rural residents.

Keywords: typology, regionalization, rural areas, Kuyavian-Pomeranian (kujawsko-pomorskie) Voivodship.